

Sokszínű

IRODALOM

tankönyv

7

Posta István – Pető Györgyi

Sokszínű
IRODALOM
tankönyv **7**

Tizedik, változatlan kiadás

Mozaik Kiadó – Szeged, 2019

*Olvasni nem azért érdemes, hogy „műveltek”,
hanem hogy gazdagok legyünk,
hogy egyetlen életünkben
sok ezer életet leéljünk [...].*

(Müller Péter)

Kedves Diákok!

A *Sokszínű irodalom* tankönyvcsalád 7. osztályos kötetét tartjátok kezetekben. Ebben az évben a magyar történelem egyik időszakát, a reformkor és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc irodalmát kerüli a középpontba. Változatos műfajú műveket olvashattok, melyek segítenek megérteni a korszak gondolkodását, és emellett számunkra is érvényes mondanivalót hordoznak.

Természetesen ebben az évben sem maradnak el a kamaszhősöket felvonultató regények, izgalmas történetek, és számos szép verssel is megismerkedhettek, melyek olyan témákat szálaltatnak meg, mint például a hűség, a barátság vagy a szerelem. Mindezekon kívül a színház világába is bepillantottok egy mesés, tündéri történeten keresztül.

Az alábbiak a tankönyvben való eligazodásban segítenek.

A fejezetek felépítése:

- *nyitóoldal*, amely bemutatja a fejezet témáját;
- a *leckék*;
- a fejezet végi *összefoglalás*.

A leckék felépítése:

- *rövid bevezető szöveg*, amely bemutatja az adott rész témáját;
- *felvezető kérdés*;
- a tárgyalandó *irodalmi mű*;
- a műhöz kapcsolódó *szómagyarázatok, képek*;

- a szöveg megértését segítő kérdések és feladatok, amelyeket a következő ábra jelöl: ;
- a tanulnivaló, melyben a legfontosabb részeket vastag betűvel szedtük;
- a tanult ismeretekre építő, gondolkodtató kérdések és feladatok, amelyeket gyakran párokban vagy csoportosan kell megoldanotok, és amelyeket a következő ábra jelöl: ;
- a tananyaghoz kapcsolódó, világoszöld háttérrel elkülönített érdekességek, hasznos információk, melyeket nem kell megtanulnotok.

A tankönyv végén található:

- az *irodalmi ajánló*, amely érdekes könyvekre, filmekre és weboldalakra hívja fel a figyelmeteket;
- a *kislexikon*, amely a legfontosabb fogalmakat és azok magyarázatát tartalmazza;
- a tankönyvben szereplő *írók, költők életrajza*;
- a *képjegyzék*, amely a kötetben szereplő fotókhoz, rajzokhoz tartozó kiegészítő információkat tartalmaz.

Hasznos, szórakoztató munkát és érdekes kalandozásokat kívánunk nektek az irodalom világában!

A szerzők

A reformkor irodalma

A történelem során vannak korszakok, amikor felgyorsulni látszik az idő. Néhány év, évtized alatt annyi változás történik, amennyi máskor évszázadok alatt. Ilyen volt Magyarországon az 1825-től 1848-ig tartó időszak, a reformkor.

Egy kutató szerint „ezek az esztendők átformálják, sőt újjáformálják” az irodalmat is. Új intézmények, irodalmi társaságok, folyóiratok jöttek létre, és ekkor született meg a magyar költészet két máig meghatározó jelentőségű műve, a *Himnusz* és a *Szózat* is.

- Miért fontos jelkép ma is a reformkorban épült Nemzeti Múzeum épülete? Beszéljétek meg!

A korszak jellemzői

Ha visszautaznánk az időben a 19. század első felébe, azt láthatnánk, hogy Pest utcáin újabb és újabb épületek emelkednek, készül a Duna felett átívelő Lánchíd. A folyamon gőzhajók úsznak. A Pestet Váccal összekötő vasút sínpárját is most fektetik le. Minden változik, minden megújul. Felpezsdül a kulturális élet is.

- Szerintetek melyek a mai kor legnagyobb újításai, vívmányai? Beszéljétek meg!

A reform és a reformkor

A reform a gazdaság, a társadalom megváltoztatására, átalakítására irányuló törekvés, melyet rendeletek vagy törvények segítségével valósítanak meg. Magyarországon a művészek és tudósok is jelentős szerepet vállaltak a reformtörekvésekben. Ebben a politikai vitáktól hangos korszakban nagy történelmi személyiségek emelkedtek ki, akik irányt szabtak az eseményeknek. Ez a változásokat hozó, **1825-től az 1848-as forradalomig tartó történelmi, politikai és művelődéstörténelmi időszak volt a reformkor.**

A nyelvújítás

Az irodalom, a tudományok és a közelet megújításának, modernizálásának egyik legfontosabb kérdése a nyelv ügye volt. A 19. század elején ugyanis a német és a latin nyelv hatása nagyon erős volt hazánkban.

A magyar nyelv fejlesztését tűzte zászlajára a nyelvújítás mozgalma. A nyelvújítók céljaikat új szavak alkotásával (pl. híg + anyag = higany), idegen szavak lefordításával (pl. hangverseny), régi kifejezések felelevenítésével (pl. hon) vagy éppen nyelvjárási kifejezések általános használatúvá tételével (pl. betyár) próbálták elérni. A nyelvújítás során közel **tízezer új szó** keletkezett és vált használatossá. Így **nyelvünk alkalmas lett az irodalom és a tudományok művelésére. A mozgalom vezéralakja Kazinczy Ferenc volt.**

Fontos előrelépésnek számított az is, hogy 1844-ben a magyart nyilvánította az országgyűlés hivatalos nyelvvé.

Tudod-e?

A nyelvújítás során keletkeztek olyan szavak is, amelyek végül nem terjedtek el: pl. élyen (oxigén), köneny (hidrogén), foltos nyakorján (zsiráf), gőzpöfögészeti tovalőködönc (gőzmozdony).

Kazinczy Ferenc rabsága

Nem véletlen, hogy Kazinczy és társai az irodalom és a nyelv ügyén keresztül próbálták elősegíteni a változásokat. A nyelvújítás vezéralakja ugyanis saját bőrén tapasztalhatta, milyen szigorúan torolnak meg minden, a fennálló rendszer ellen irányuló szervezkedést. Amikor kiderült, hogy részt vett egy Habsburg-ellenes összeesküvésben, a mozgalom vezetőivel együtt halálra ítélték. A király végül határozatlan idejű várfogságra enyhítette az ítéletet.

Kazinczy több mint hat évet töltött börtönben. Eleinte egy föld alatti cellában raboskodott, ahol megbetegedett. Később engedélyezték számára, hogy saját költségén javítsa körülményeit. Könyveket is beszerezhetett, így ideje nagy részét olvasással és fordítással töltötte. A rabság éveit *Fogságom naplója* című művében örökítette meg.

8.1. kép • Kufstein vára. Kazinczy egy évig raboskodott itt. Nézz utána, melyek voltak fogságának további helyszínei!

9.1–3. kép • A reformkor néhány kiemelkedő személyisége. Kazinczy Ferenc (balra), a nyelvújítás vezéralakja, illetve két politikus: Széchenyi István, a „legnagyobb magyar” (középen) és Wesselényi Miklós, az „árvízi hajós”. Nézz utána, miért nevezték így őket!

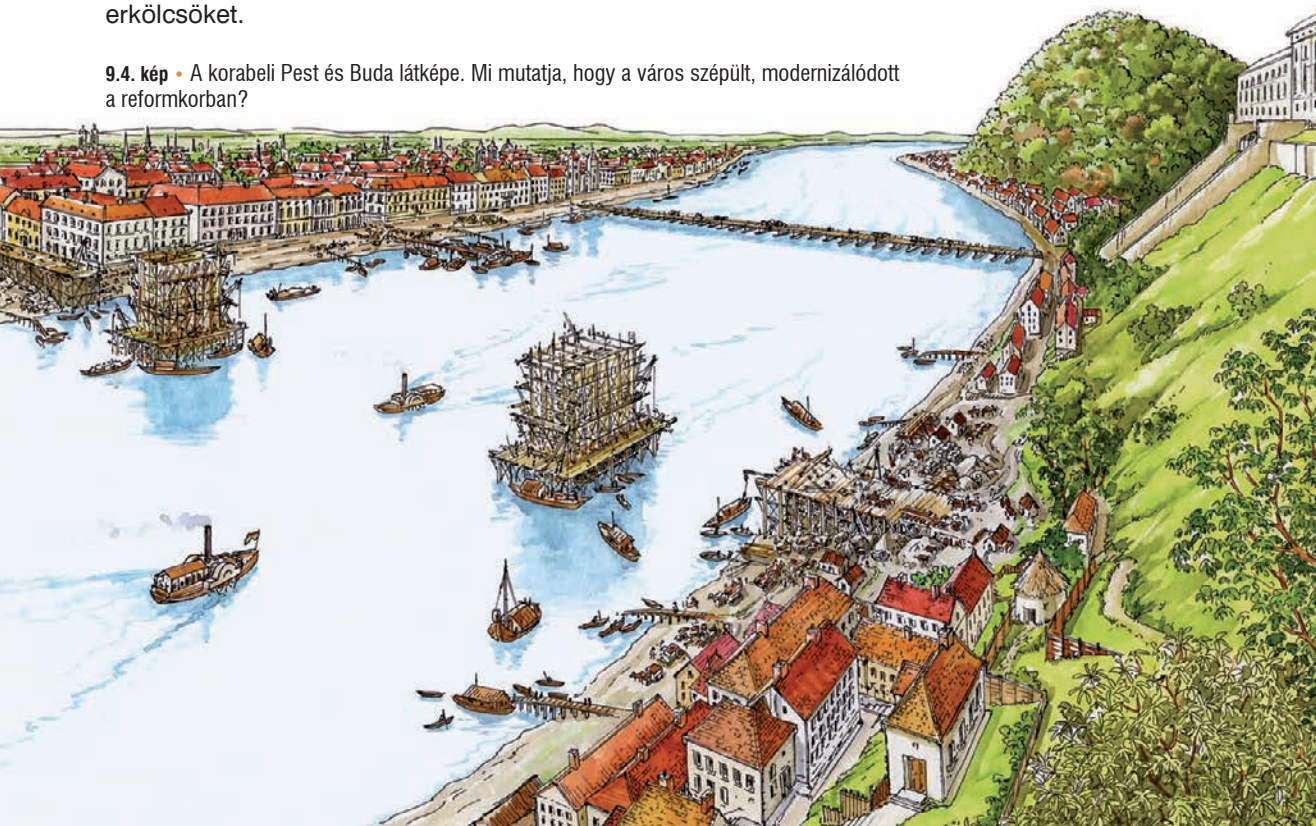
Irodalmi élet a reformkorban

A reformkorban megnőtt az igény a kultúra iránt. Az irodalomnak is egyre nagyobb közönsége lett. Ennek köszönhetően **felpezdült az irodalmi élet. A magyar nyelv ápolására létrejött a Magyar Tudományos Akadémia. Új folyóiratok, újságok, irodalmi társaságok alakultak.** Utóbbiak közül az egyik legjelentősebb a Kisfaludy Társaság volt, mely pályázati kiírásaival sokat tett az irodalom fejlődéséért. Arany János is egy ilyen pályázatra írta a *Toldit*.

A szélesebb körű tájékoztatás és a kultúra terjesztésének szándékát mutatják a nagy számban megjelenő folyóiratok (pl. az *Athenaeum* [aténéum]), valamint politikai napilapok (pl. a *Pesti Hírlap*). Megjelentek az elsősorban a hölgyközönség igényeit kiszolgáló lapok is, mint például az *Életképek* és a *Pesti Divatlap*.

Irodalmunk fejlődését azonban gátolta a cenzúra intézménye. A nyomtatásban megjelentetni kívánt könyveket, újságokat ugyanis ennél az intézménynél kellett bemutatni. A cenzorok ellenőrizték, hogy az írásokban szerepel-e olyan tartalom, amely sérti a fennálló rendszert, az uralkodó személyét vagy az erkölcsöket.

9.4. kép • A korabeli Pest és Buda látképe. Mi mutatja, hogy a város szépült, modernizálódott a reformkorban?

Tudod-e?

Kisfaludy Károly költő, drámaíró volt az irodalmi élet egyik vezéralakja a 19. század húszas éveiben. 1821-től évente jelentette meg az *Aurora zsebkönyvet*. Ennek szerzőiből alakult ki az Aurora-kör. Ők hozták létre Kisfaludy Károly halála után a Kisfaludy Társaságot.

10.1. kép • A Pesti Magyar Színház. Hol működött már ebben az időben magyar nyelvű színház az országban? Nézz utána!

Színházi élet

Tudod-e?

Petőfi sokáig színész akart lenni, vándorszínészként járta az országot. Élményeit több versben is megörökítette (*A tintásüveg*; *Színészdal*; *Egressy Gáborhoz*). Emellett színikritikát, drámát is írt.

Az irodalom népszerűsítéséhez és a magyar nyelv kiműveléséhez nagyban hozzájárultak a színházi előadások is. A 19. század első évtizedeiben fontos szerepe volt a vándorszínészeknek, hiszen előadásaikkal számos vidékre eljutatták a kultúrát. Több írónk, költőnk – például Petőfi és Arany – is belekóstolt ebbe az életbe. Ekkor tűntek fel a magyar színjátszás első nagy alakjai, például Kántorné, Déryné, Megyeri Károly vagy Lendvay Márton.

1837-ben **megnyitotta kapuit** a Pesti Magyar Színház, amely néhány év múlva a **Nemzeti Színház** nevet kapta. Itt szívesen tűztek műsorra korabeli magyar darabokat is, például Vörösmarty Mihály vagy Kisfaludy Károly színműveit.

A romantika

A korszak meghatározó stílusirányzata, **a romantika a 19. században terjedt el Európában.** A romantikus költők, írók előtérbe helyezték a szabad képzeletet. Olykor végletes szenvedélyeket, emberfeletti hősokeket mutattak be. **A romantikus művekben megjelenő hősök** gyakran jelentős eszmék képviselői, **nagy célokért küzdenek.** Ezeknek az **alkotásoknak** az álomvilág, a **mesék vagy távoli, egzotikus vidékek, illetve a történelem dicső korszakai a jellegzetes színterei.**

10.2-3. kép • Id. Peter Kraft: *Zrínyi kirohanása* (balra), illetve Barabás Miklós: *A menyasszony érkezése*. A festészetben előtérbe kerültek a történelmi témák, valamint az életképek. Milyen érzelmeket, gondolatokat mutat be a csatajelenet ábrázolása? Szóltassátok meg az életkép szereplőit (a kornak, színhelynek megfelelően)!

Ez a látásmód a művek stílusára is hatással volt: **szenvedélyesség, túlzások, végtelenség, fantasztikum, nagy ellentétek, mozgalmasság, zeneiség és festőiség jellemzi ezeket az alkotásokat.**

A romantika megjelent a zenében és a képzőművészetben is. **A művészeti ágak kapcsolata szorosabbá vált.** Számos verset megzenésítettek, a zenei élmény vagy a képzőművészeti alkotás pedig gyakran a költészet ihletőjévé vált.

Az irodalmi népiesség

A romantika korának művészei a nemzeti jellegzetességek bemutatását is fontosnak tartották. Ezért felértékelődött a népköltészet. Ahogy erről már 5. osztályban tanultatok, lejegyezték a népdalokat, népmeséket, népballadákat. Népmondákat, meséket Petőfi Sándor és Arany János is feldolgozott. **A népköltészet felemelése számukra egyszerre politikai programmá is vált. Úgy vélték, a nemzet nemcsak a nemességet jelenti, hanem az egész népet.**

1. Vitassátok meg, hogy miért válhatott fontossá a nyelv megújítása a 19. század elején!
2. Képzeld el, hogy Pest-Budára látogatsz a reformkor idején! Küldj képeslapot élményeidről! A képet és a feliratot is tervezd meg!
3. Alkossatok csoportokat! Képzeljétek el, hogy idegenvezetők vagytok a reformkorban! Készítsetek tervet, hogy milyen nevezetességeket mutatnátok be! A csoport egy vagy több tagja ez alapján kalauzolja el a többieket!
4. Alkossatok csoportokat! Állítsatok össze egy újságot, amelyben a reformkor jelentős irodalmi, történelmi eseményeiről tudósítotok! Egészítsétek ki zenei, divat- és sportrovattal is! (Az anyaggyűjtésben segít a könyvtár és az internet.)
5. Írjatok ki irodalmi pályázatot a Pesti Magyar Színház nyitóelőadásának megírására!
6. Hogyan írjuk helyesen: Országos Széchényi Könyvtár vagy Országos Széchenyi Könyvtár? Miért? Ha nem tudod, nézz utána!
7. Petőfi így vélekedett a valódi változást akarók táboráról: „mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt háton folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni”. Vitassátok meg, mit jelenthet a „kopott bocskor foltozása” és az „új ruha”!

Átkelés a Dunán

A Lánchidat a reformkor egyik jelképének is tekinthetjük. Korábban Pestnél nem volt állandó híd a Dunán, csónakon vagy hajóhídon lehetett átkelni a folyamon. Utóbbi azonban akadályozta a hajóforgalmat, emellett igen sérülékeny építmény volt, gyakran megrongálták például a viharok vagy a folyó áradása. Jókai Mór egyik írásában így emlékezik vissza erre az időszakra:

„A színház évadja a tél, olyankor a hajóhidat már kiszedték: a Lánchíd még meg sincs álmodva, a magyar színészeknek a befagyott Duna jegén kell átjárni a várból a pesti színházba, s előadás után megint vissza. A jég hátán szalmával van behintve a járható út, amelyen hatósági engedelemmel közlekedni lehet. [...] Egyszer az is megesik, hogy éppen a magyar előadás alatt dördül meg az ágyú a budai várfokon. Ez azt jelenti, hogy megindult a jég. [...] Ekkor aztán vissza Budára a mozgó jég hátán, egyik tábláról a másikra ugrálva, ki-ki a színpadi jelmezében. – Tréfa volt az.”

A Lánchíd fontos lépést jelentett a reformkori ellenzék egyik jelentős célja, a köztelherviselés megvalósítása felé is. Ugyanis mindenkinek – így az egyébként adómentességgel bíró nemeseknek is – meg kellett fizetnie a hídpénzt, ha át akart kelni a hídon.

11.1. kép • Hídpénz

A kőszívű ember fiai

Jókai Mór

Korábbi olvasmányaitok során már tapasztalhattátok, hogy a regények többnyire egy hosszabb időszak eseményeit mondják el sok szereplőt felvonultatva. Ezek az események gyakran a múltban játszódnak. Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című műve is a múltba kalauzol benneteket: a reformkor és az 1848–49-es szabadságharc időszakát eleveníti meg egy család történetén keresztül.

- Idézzétek fel, mit tanultatok az 1848–49-es szabadságharcról!

82.1. kép • Jókai Mór portréja

Jókai Mór

(1825, Komárom – 1904, Budapest)

„Életműve egy egész korszak minden jelentős törekvését és eseményét tartalmazza. S ezek a tartalmak az író nevelő szándékát és haladó szemléletét magukban foglalják. [...] Regényeivel és elbeszéléseivel megteremtette a magyar olvasóközönséget, melynek még ma is a legnépszerűbb írója.” (Lengyel Dénes)

Magyar író. Kisnemesi családból származott. Pozsonyban, Komáromban, majd Pápán tanult, ahol megismerkedett Petőfivel. Ezután Kecskeméten és Pesten jogot hallgatott, figyelme azonban egyre inkább az irodalom felé fordult. *Hétköznapi* című regényének sikere az írói pálya irányába terelte. Szoros barátságot kötött Petőfivel, s tagja lett a Tízek Társaságának, amely tíz fiatal magyar író és költőt tömörített magába.

A pesti forradalom egyik vezéralakja volt. Részt vett a 12 pont megfogalmazásában. Ekkor hagyta el nevéből (Jókay Móric) a nemesi származást jelző y-t, ezután Jókai Mór aláírással közölte műveit.

A szabadságharc leverését követően bujdosásra kényszerült. Rövid ideig csak álnéven jelenhettek meg az írásai. A reformkort és a szabadságharcot több művében is feldolgozta.

A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett, és a Kisfaludy Társaság tagjai közé is beválasztották. Újságokat szerkesztett, és több lapot indított, így például *A Hon* című napilapot vagy az *Üstökös* című humoros lapot. Folyamatosan jelentek meg regényei, és aktívan részt vett a politikai életben is.

Hatalmas életművet hagyott az utókorra. Pályája kezdetén novellákkal vált ismertté. Műveinek témáit a romantika és reformkor felfogása és életszemlélete határozta meg, de a modern irányzatok is hatottak rá. Sok regényében a magyar történelem epizódjai bukkannak fel. Más műveiben a saját koráról ír, de ezekben politikai felfogásának, céljainak megfelelően alakítja a történetet.

Műveit számos nyelvre is lefordították. Sok regényéből filmváltozat is készült (pl. *Az arany ember*, *Fekete gyémántok*, *Egy magyar nábob*, *A kőszívű ember fiai*).

Jókai első házassága

Az író első felesége Laborfalvi Róza, a korszak ünnepezt színésznője volt. 1848. március 15-én, a Nemzeti Színház díszelőadásán történt találkozásukat Mikszáth Kálmán így örökíti meg:

„[...] Jókainak az az ötlete támadt, hogy fölzalad a színpadra és onnan szól a néphez. Úgy amint volt, rohant fel [...], de egyszerre meghökkent, a lába legyökerezett. Egy tünemény állt előtte. A forradalmár előtt egy királyné. Gertrudis. A legszebb Gertrudis Magyarországon.

Laborfalvi Róza levett a saját kebléről egy nemzeti színű kokárdát és a Jókai szíve fölé tűzte, aztán a szeme közé nézett mélán, édesen, rejtelmesen. És Jókai e pillanatban érezte bizsergő ereiben, hogy ez a nézés az ő jutalma a végzettől a mai napért, és hogy ez a jutalom egy egész életre szól.

Hogy mondott-e Laborfalvi Róza e kokárda kítűzésekor valamit, sohase emlékezett rá többé. [...] Minden összefolyt előtte, mint egy álom.”

82.2. kép • Laborfalvi Róza. Nézz utána, melyik színdarabban szerepel Gertrudis!

A régi családokban az apa tekintélye, hatalma rendkívül erős volt. Gyermekük jövője sorsát is meghatározhatták döntéseikkel. A családjára feladata ezzel szemben a gyermekekkel való foglalkozás, a róluk való gondoskodás volt. De ők is férjük akaratának voltak alávetve. A regényben Baradlayné fellázad férje zsarnoki végakarata ellen, és átveszi a családfő szerepét.

- *Hogyan változtak meg napjainkra a családi szerepek? Nektek mi a véleményetek erről?*

Idén megismerkedhettek Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényével vagy annak részleteivel. Utóbbi esetben azonban el kell olvasnotok a szerzőnek *A nagyenyedi két fűzfa* című elbeszélését is. A regény feldolgozásához az első részből az alábbi fejezetek elolvasását javasoljuk:¹

- *Hatvan perc!*
- *Mindenféle emberek*
- *Elöl víz, hátul tűz*

¹ A kérdések és feladatok közül az ajánlott fejezetekre vonatkozókat a vonal felett, a szöveg többi részével kapcsolatosakat a vonal alatt találhatjátok.

-
1. *A címben szereplő kőszívű kifejezés többértelmű. Mi mindent jelent? Mondd el a szöveg alapján!*
 2. *Milyennek ítéled Baradlayék házasságát az olvasottak alapján?*
 3. *Mit tudunk meg a három Baradlay fiúról? Hogyan határozza meg további életüket a „kőszívű” apa?*
 4. *Szerinted miért fogadja meg Baradlayné, hogy férje végakarata az ellenkezőjét teljesíti?*
 5. *Mutasd be a Plankenhorst-ház estélyének résztvevőit és a köztük lévő érzelmi kapcsolatokat!*

 6. *Csoportosítsd a szereplőket: haladó szellemű szabadságpártiak – Bécshez hű konzervatívok!*
 7. *Milyen jellem Rideghváry?*
 8. *Jellemezd a három Baradlay fiút!*
 9. *Ki hozza hazatérésével a legnagyobb áldozatot a három testvér közül? Válaszodat indokold is meg!*
 10. *Leonin Ödönt, Pál úr Richárdot segíti. Hogyan?*
 11. *Hasonlítsd össze Ödön és Richárd hazaútját! Milyen hasonlóságokat és eltéréseket tapasztalsz?*

83.1. kép • Vidéki nemesi kúria. Milyennek képzeled egy nemes életmódját? Mikor épült a legtöbb nemesi kúria Magyarországon? Nézz utána!

Tudod-e?

A regényben Baradlay Kazimir „szívverőér-kövesülésben” szenved. Ez a betegség az érlelmeszesedés, amely napjainkban is sok áldozatot szed.

84.1. kép • Estély Plankenhorstéknál a regény filmváltozatában. Milyen alkalmakkor rendeztek bálakat, estélyeket régen? Melyek a legismertebb bálók napjainkban? Nézz utána!

84.2. kép • Jelenet a mű egyik színpadi feldolgozásából. Melyik olvasott részre ismersz rá? Nevezd meg a képen látható szereplőket!

Jókai számos újságnak volt a szerkesztője, munkatársa, *A kőszívű ember fiai* című regénye is először a *Hon* című lapban jelent meg folytatásokban. Az alábbiakban az egyik korabeli hetilap hirdetését olvashatjátok. A szöveg szerint melyek egy jó újság legfőbb erényei, feladatai?

- ¹ vállalat • vállalkozás
- ² fametszés • fametszet (azaz illusztráció)

Megjelenik hetenként egyszer egy nagy negyedréti íven a VASÁRNAPI ÚJSÁG. Új, népszerű vállalat¹. (Minden lapban legalább egy fametszés²!)

Mik egy néplap kellékei? Az, hogy érdekes legyen. Az, hogy hasznos legyen. És az, hogy olcsó legyen. Íme vállalatunkról bizton hisszük elmondhatni, hogy mind e három tulajdonnal bírni fog. Úgy intézkedtünk, hogy legjobb íróink írják, hogy tartalma széles ismeretgazdagságot foglaljon magában, és egész félévi előfizetési ára egy pengő forint legyen. Alólírt felelős szerkesztő mellett, mint főmunkatársat, JÓKAI MÓRT mutathatjuk be, kik e népszerű vállalat számára a magyar irodalomnak e téren legismertebb bajnokait leendnek képesek egyesíteni. S e meggyőződésben kezeskedni merünk, hogy a mit lapunk hasábjain nyújtani fognak, érdekes, ismeretterjesztő, míveltető olvasmány lesz. A népet – mellynek pártolására számítunk – nem nézzük öntudatlan nyers tömegnek, mellynek jó indulatát üres szemfényvesztések által szabad kizsákmányolni, hanem látjuk benne amaz ép, józan fajt, mellynek megvannak nemesebb vágyai s tiszteltreméltó érzelmei. Azon népet látjuk magunk előtt, melly hogyha ezentúl is élni akar, ezt csak ismeretek és művelődés árán válthatjuk meg.

84.3. kép • A *Vasárnapi Újság* címlapja. Milyen ismeretterjesztő újságokat ismersz ma?

Kiadástól feltételek: VASÁRNAPI ÚJSÁG, az POLGÁRI SZERKESZTŐKÖZÖSÉG által. 1879. évi. 12. sz. Csepel a VASÁRNAPI ÚJSÁG: 1. napi ára ... 2. Ft. Csepel a POLGÁRI SZERKESZTŐKÖZÖSÉG: 1. napi ára ... 2. Ft.

12-dik szám. 1879. BUDAPEST, MÁRCZIUS 23. XXVI. évfolyam.

Szeged — a milyen volt.

nyaszegett madár, kifacsarta a menekülőből a szót: „soha sem térünk többé vissza!” S az ember a csapás órási tulaj-

nemzedék a másikkal adta át örökre a romlatlan tiszta magyar erkölcsöt, a magyarság igaz magyarságát, felnti magát a fakó

A nők és az egyenjogúság

A regényben Baradlayné fellázad férje végakarata ellen, és saját kezébe veszi az irányítást.

A nők helyzete Jókai korában még más volt, mint napjainkban: például a legtöbb országban nem rendelkeztek szavazati joggal, és Magyarországon 1895-ig nem tehettek érettségi vizsgát sem. A regény keletkezése idején kezdtek terjedni Európa-szerte a nők jogaiért harcoló mozgalmak. Céljuk az volt, hogy a nők is ugyanúgy tanulhassanak, tölthessenek be hivatalt, és kapjanak választójogot, mint a férfiak.

A nők egyenjogúságát ma már egyre több országban, így hazánkban is törvények garantálják, és tiltják a nemek közötti megkülönböztetés minden formáját.

85.1. kép • Szavazati jogért tüntető nő Angliában. Napjainkban a világ mely részein létezik még a nők hátrányos megkülönböztetése? Nézzetek utána!

85.2-3. kép • A bécsi forradalom ábrázolása egy korabeli metszeten (balra), illetve a regényből készült film egyik jelenetén. Hol voltak még forradalmak Európában ebben az időben? Nézz utána! Mit jelentett a „népek tavasza” kifejezés?

Politikai csaták a reformkorban

Rideghváry és Baradlay Ödön regénybeli vitája a megyegyűlésen valós történelmi eseményen alapul. Valószínű, hogy Ödön alakját Beöthy Ödön, a bihari alispán ihlette, aki a történetek ellenzéki szereplője volt. Rideghváry viszont a bécsi kormányzat szándékait erőszakosan keresztülhajszó Tisza Lajossal azonosítható, aki Bihar vármegye adminisztrátoraként tevékenykedett.

Beöthy és Tisza között évtizedes személyes és politikai ellentét feszült. Ez végül az 1845. decemberi bihari megyegyűlésen véres összecsapásba torkollott. Az ülésen egyre parázsabb vita alakult ki. Egyik pillanatban aztán Tisza előparancsolta a megyei hajdúkat, és elhagyta a termet. A hajdúk rárontottak az ellenzék vezéreire. Egyes beszámolók szerint Beöthy csak mások segítségével menekült meg a haláltól.

További párhuzamot jelent a regénnyel, hogy később Tisza Lajos fiai is a szabadságharc ügyéért küzdöttek. László például huszár-tisztként szolgált, és súlyosan megsebesült, Kálmán pedig kormány-tisztviselőként dolgozott.

85.4. kép • Rideghváry a megyegyűlésen. Jelenet a regény filmváltozatából. Nézz utána, mi volt az adminisztrátorok feladata! Milyen szerepet játszottak a reformkorban?

Baradlay Richárd és huszárcsapatának története nem csupán az írói képzelet szüleménye. 1848-ban számos külföldön állomásozó magyar egység szökött haza. Ezek közül az első Lenkey János százada volt. Keressétek meg Petőfi Sándor *Lenkei százada* című versét, és hasonlítsátok össze a következő leírással!

Május 28-án vasárnap ebéd után a század legénysége lement a Dnyeszterhez fürdés ürügyén. Valójában újabb megbeszélést tartottak. Elhatározták, hogy még aznap elindulnak.

A laktanyába visszatérve ellátták a lovakat, kicserélték az elhasznált ruházatot és felszerelést, lőszert és élelmiszert vételeztek. A századpénztárhoz és a díszruhákhoz azonban nem nyúltak, nehogy rablással vádolják őket. Nagy kérdés volt még, hogy a huszonöt huszárfeleség hogyan fogadja a hírt. Ezt azonban egyszerűen oldották meg: az asszonyokat bezárták egy szobába, nehogy siránkozásukkal eltérítsék férjeiket szándékuktól. A készülődés közepette toppant be Fiáth főhadnagy, majd átlátva a helyzetet, azonnal távozni akart. Egy nagydarab huszár azonban útját állta. A főhadnagyot egy szekérre ültették, a század felsorakozott, nyolc óra körül megindult a Dnyeszter felé, majd átkelt a Kárpátokon.

Lenkey Stanislauban értesült a század szökéséről. Azonnal kérte feletteseit, hogy engedjék az emberei után. Rá akarta beszélni huszárait a visszatérésre. Az engedéllyel a birtokában Lenkey másnap utol is érte a szökevényeket, akik nagy örömmel fogadták. A rábeszélés azonban hasztalan volt, a legénységet már semmi sem tarthatta vissza.

A század a magyar határhoz érve kérte tisztjeit, hogy vezessék őket. Lenkeyék vállalták a feladatot, és május 31-én zárt, fegyelmezett rendben vonultak be Máramarosszigetre.

A század szökése óriási megdöbbenést váltott ki a császári és királyi hadseregben. [...] A bécsi hadügyminisztérium azonnali vizsgálatot és a felelősök megbüntetését követelte. Ugyanezt kívánta Mészáros Lázár ezredes, magyar hadügyminiszter is, aki mint volt huszárezred-parancsnok aligha helyeselhetett ezt a lépést. A nép azonban mindenhol lelkesen ünnepelte a századot, Petőfi verset is írt a tiszteletükre.

(Csikány Tamás: *Lenkey százada*)

86.1. kép • Huszárszablya markolata. Melyik korábban olvasott műben szerepeltek huszárok?

86.2. kép • Than Mór: A kápolnai csata. A festményen magyar huszárok és osztrák vértések küzdelme látható

Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője

Jókai Mór műveivel, stílusával nagy hatással volt az őt követő írónemzedékre. Ihletet adott, utánzásra késztetett sok fiatal író. Pályája kezdetén Mikszáth Kálmán is Jókai bűvöletében élt, csak később találta meg saját hangját. Sok mindent megőrzött elődjének szemléletéből, de új, érdekes hangulatot hozott népi gyökerű mesélőkedvével. Műveiben szívesen felhasználja a korszak gazdag anekdotakincsét is.

- Mit gondoltok, mit fejez ki a képen látható alakok kézmozdulata és arckifejezése?

138.1. kép • Mikszáth Kálmán portréja

Mikszáth Kálmán

(1847, Szklabonya – 1910, Budapest)

„Mikszáth élő író: olvasás közben érezzük, hogy közvetlen és keresetlen írói hangja máig sem vesztett semmit vonzó és hódító melegségéből. A kort, amelyben élt, a történelem elmosta, az író, aki írásaiban ítéletet mondott erről a korról, a marandóság, a halhatatlanság hegycsúcsára emelte.” (Domokos Mátyás)

Író, a magyar széppróza Jókait követő nemzedékének legjelentősebb, legnépszerűbb alakja. Szülőföldje, Szklabonya (ahogyan ő nevezi: Görbeország) meghatározó élmény volt számára. Később is otthonosan mozgott a falu közegében, ismerte az itt élő emberek érzéseit, gondolatait. Ez mutatkozik meg a *Tót atyfiak* és *A jó palócok* című novellásköteteiben.

A gimnáziumi évek után jogot tanult, majd Balassagyarmaton dolgozott. Itt újabb élményekkel, témákkal gazdagodott. Megismerkedett az elszegényedett nemesek, a dzsentrik életvitelével, s a hivatali világ mindennapjaival.

Mikszáth végül az írói pályát választotta, és Pestre költözött feleségével, Mauks Ilonával. A kezdeti sikertelenség és a nélkülözés miatt azonban el kellett válnia tőle. Az író ezt követően Szegedre került, ahol a *Szegedi Naplónál* dolgozott. Az itt megjelenő újságcikkei sikeressé tették, novelláskötetei pedig írói hírnevét is megalapozták. Hamarosan újra elvette korábbi feleségét.

Számos lap munkatársa volt, dolgozott többek között a *Pesti Hírlap* számára is. Több irodalmi társaság a tagjai közé választotta, 1899-től pedig a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett.

Számos regényében a modern, polgári viszonyokhoz alkalmazkodni képtelen dzsentri réteg süllyedését, erkölcsi romlását mutatta be (pl. *A Balóthy-domínium*; *A Noszty fiú esete Tóth Marival*). Több regényének választott történelmi témát, de a régi korok csak háttérként szolgáltak ezekben a művekben: a középpontban az egyéni sorsok, konfliktusok bemutatása áll (pl. *A fekete város*).

Mikszáth, a boldog író

Mikszáth életszemléletét, stílusát találóan jellemzi az író, társ, Kosztolányi Dezső:

„Boldog, és azt hiszem, hogy az utolsó boldog író. Nemcsak azért, mert játék neki az írás, de azért is, mert az életet is játéknak tekinti. [...] Egy letűnt, kedves kor krónikása, amelynek kedélyessége ma már csak mese, [...] amely lassanként kikopott az életből, de az emléke még mindig vissza-visszatér. Milyen szép a múlt, minden, ami elmúlt, az elviharzott örömek, a megyei élet csínyjei, régi híres családi kúriák felhőkben, gyászban, az alkonyat viharos szikrázásában. Nézzük ezt az idillt, és ne kritizáljunk. [...] Valahonnan a felföldről, a sűrű tót hegyek közül magával hozott egy csendes, állandó szomorúságot, egy kis szláv szentimentalizmust, nem sokat, csak annyit, amennyi a boldogságot még édesebbé teszi, pikáns ízül egy csöpp keserőséget a mézbe. Mikszáth filozófus. Úgy beszél minden alakjával, félvállról, pipával a szájában, mintha az egész világnak nagybátyja lenne.”

138.2. kép • Mikszáth Kálmán szülőháza Szklabonyán. Milyen irodalmi műveket ismertek, melyeknek témája a család, a szülőföld?

A kis Veronkát a falu bírójának döntése alapján elküldik a bátyjához Glogovára. A kétéves kislány búzásszekéren utazik a távoli, szegény falucskába. Életét még aznap egy piros, foltozott esernyő menti meg.

A második részben új szereplőkkel ismerkedhetek meg, akiknek különös történetében szintén feltűnik egy esernyő.

- A glogovaiak még nem láttak esernyőt. Milyen egyszerű használati tárgyak hiányozhattak még száz évvel ezelőtt a falusi emberek életéből? Beszéljétek meg!

1. Mit tudunk meg Veronka születéséről, anyagi helyzetéről?
2. Milyen körülmények között él János pap és a glogovaiak többsége?
3. Mondd el röviden, hogyan alakul ki az esernyő legendája! Válaszd szét a misztikus és a valóságos elemeket!
4. Milyen változást hoz a legenda Bélyi János és Veronka életében?
5. Keress olyan szövegrészeket, amelyek a szegénység, illetve a gazdagság szélsőséges példáit adják a regény első részében!
6. Az elbeszélő nemcsak a saját, hanem a regényben szereplő alakok szemszögéből is láttatja az eseményeket. Gyűjts ilyen részleteket!
7. Alkossatok csoportokat, és készüljétek fel a válaszokra!
 - Miért tapintatlan ember Gregorics Pál? Mit jelent ez a besztercebányaiak szóhasználatában? Magyarázzátok el!
 - Hogyan próbálja Gregorics kivívni az emberek jóindulatát, szeretetét, és milyen eredménnyel jár?
8. Mi jelenti Gregorics Pálnak a családi boldogságot? Miért akarja elrejtetni a vagyonát?
9. A második részben is feltűnik egy esernyő. Milyen kis történetek fűződnek hozzá?
10. Keress példákat anekdotára az első és a második részből!

139.1. kép • Besztercebánya korabeli képeslapon. Milyennek képzeld el a város életét a kép alapján?

Tudod-e?

Besztercebánya és környéke, ahol a regény játszódik, napjainkban Szlovákiához tartozik.

A tetszhalál

A regényben az esernyős temetésen „feltámadt” a halott. A tetszhalál motívuma más irodalmi művekben is feltűnik. Így például Shakespeare *Rómeó és Júlia* című művében Júlia a szerelméért választja a látszólagos halált.

A tetszhalál gondolata azonban nemcsak a művészek fantáziájában él, hanem már évszázadok óta foglalkoztatja az embereket. A halál tényének megállapítása régen ugyanis korántsem volt egyértelmű, műszerek hiányában egyszerű megfigyelésekre hagyatkoztak az emberek. A leggyakoribb eljárás az volt, hogy tükröt tartottak a halottnak vélt személy szája elé. Ha a tükrő nem párasodott be, akkor elhunytnek tekintették az illetőt. Ezek a módszerek azonban nem voltak megbízhatók.

140.1. kép • A tetszhalott Srankó „feltámadása” a regény filmváltozatából

140.2. kép •

Magyarország nemzetiségei egy 19. századi térképen. A szlovákokat a sötétzöld szín jelöli. Olvasd le, hogy az ország mely területein éltek!

Tudod-e?

A 19. század végén Magyarország lakosságának kevesebb mint felét alkották a magyarok.

A szlovák anyanyelvűek aránya az 1880-as adatok szerint 12% volt.

Szent Péter

A műben említett Szent Péter Jézus tanítványainak, a 12 apostolnak az egyike. Eredetileg halász volt, és amikor Jézus tanítványává fogadta őt, azt mondta neki, mostantól embereket halásszon, vagyis híveket gyűjtsön. Péter Jézus legkitartóbb, legmegbízhatóbb tanítványai közé tartozott, erre utal a neve is, amely kősziklát jelent. Ennek ellenére Jézus elfogatásakor megtagadta mesterét: háromszor is azt állította, hogy nem ismeri őt, mivel félt a büntetéstől. Később azonban buzgón folytatta az emberek térítését. Jézushoz hasonlóan ő is kereszthalált szenvedett. A hagyomány szerint Jézus rá bízta a mennyország kapujának őrzését. A római katolikus egyház őt tekinti az első pápának, és egyben ő a halászsok védőszentje is.

140.3. kép • Rubens: Szent Péter. Mi mutatja a képen Péter Jézustól kapott feladatát?

141.1. kép • Felvidéki szlovák házak. Nézz utána, melyik Nógrád megyei falu a világörökség része!

141.2. kép • Korabeli százforintos bankjegy. A regény alapján beszéljétek meg, mennyit érhetett akkoriban száz forint!

A regény megjelenéséről több korabeli újság is beszámolt. Az alábbi írás a *Pesti Hírlapban* jelent meg 1895. december 19-én. Milyen érnyeit emeli ki a regénynek és Mikszáth írói módszerének? Egyetértetek-e a leírtakkal? Vitassátok meg!

A mindent összeolvások s a sok olvasástól megcsömörlött urak és asszonyok, akik már le is mondtak talán arról, hogy egy kötetet átlapozzanak, a napokban nagy meglepetésben részesültek. Egy vaskos, díszes kiadású könyv jelent meg, amely körül üde frissesség támad, amely messze kimagaslik társai közül, s amely nemcsak vágyat támaszt az olvasóban, de amely a legkiaszottabb olvasónak is élvezetet szerez [...].

Ezt a könyvet Mikszáth Kálmán írta, amit talán nem is kellene megjegyezni, mert hát ki írta volna más? [...] Ő írta meg az ő csodálatos jóízűségével, elbeszélési bravúrával, csöndes humorának teljes finomságával s poézisének minden üdeségével. [...]

Egy ütött-kopott esernyőről van benne szó, amelynek a körülményeknél fogva csodatevő hatást tulajdonítanak, amely vagyont rejt magában, s amely két ifjú szívet hoz össze, s boldogságot ad nekik. E körül a vén, színehagyott esernyő körül fordulnak meg Mikszáth Kálmán színgazdag alakjai, gyönyörködtető változatosságban, különböző helyeken.

141.3. kép • Piros esernyő. Miért lehetett valóban életmentő az esernyő az alvó kisgyerekek számára? Beszéljétek meg!

141.4. kép • Táj a Kárpátokban. Véleményetek szerint milyen előnyei, illetve hátrányai vannak a hegyvidéki életnek? Milyen gazdálkodást tesz lehetővé az ilyen táj az ott lakók számára?

- ?** 1. Milyen műnemeket ismertél meg eddig?
2. Alkossatok három csoportot, és mindegyik válasszon egy műnemet! Gyűjtsetek össze minél több jellemzőt, illetve művet a választott műnemből! Kutassatok a könyvtárban vagy az interneten!
3. Beszéljétek meg, miben tér el a színpadi előadás az eddig megismert műfajoktól!
4. Keressetek képet egy színházi előadásról, és elemezzétek a következő szempontok szerint: szereplők, a cselekmény helyszíne, díszlet, jelmezek!

Az ókori görög színház

A színjátszás a mágikus rítusokból ered. Már a barlangfestményeken is ábrázoltak állatoknak öltözött táncoló embereket. Az ilyen „előadásokkal” például a vadászat sikerét akarták biztosítani.

A mai értelemben vett színház a vallásos szertartásokból alakult ki az ókori Hellaszban. Athénben a Kr. e. 5. századtól minden év tavaszán drámaversenyeket tartottak. Ezekon általában három szerző darabjait adták elő. Az előadások után a bírák kihirdették a győztest, aki komoly jutalmat: pénzt és állami tisztséget kapott.

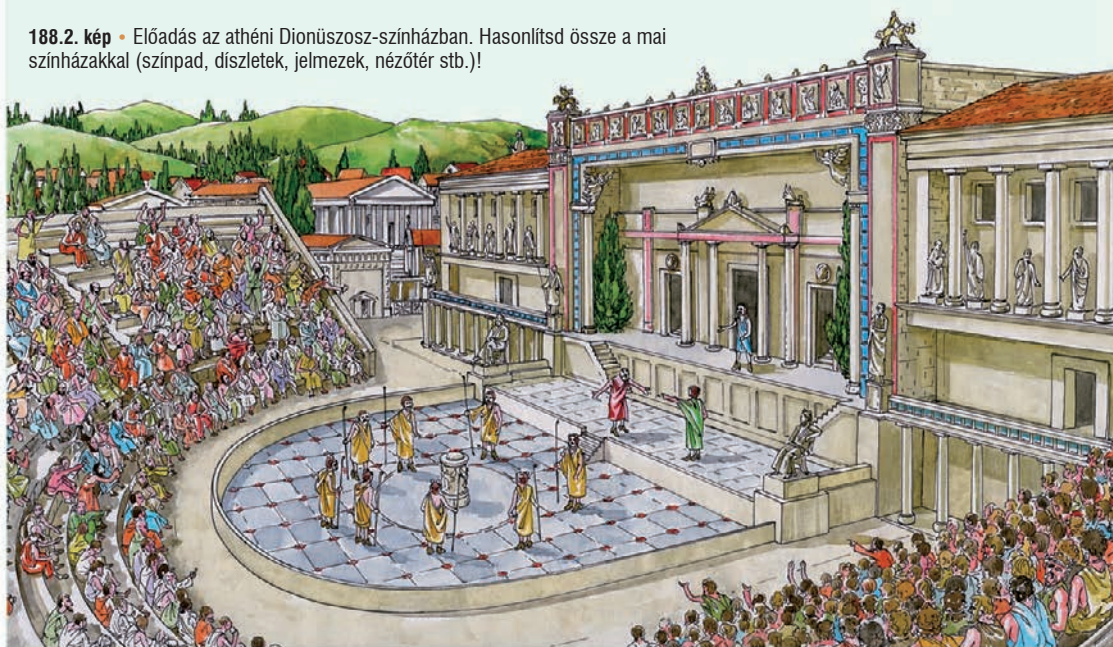
A női és a férfiszerepeket egyaránt férfiak játszották. A kevés számú (általában két vagy három) színész több szerepet is alakított, ezért álarcot viseltek. Annak érdekében, hogy a nézők jól hallhassák beszédüket, a színészek hangosító tölcserít használtak. A szereplők keveset mozogtak a színpadon, különösen miután elterjedt színészi kellékké vált a magasított talpú cipő. Az előadás során fontos szerepet kapott a kar, amely általános igazságokat, a közösség véleményét fejezte ki.

A versenyek szervezői – a gazdag athéni polgárok – nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy minél többen részt vegyenek az előadásokon, ezért a szegényeknek ingyernegyeket osztottak. Periklész idején vezették be, hogy az állam a nézőknek napidíjat is adott. Így aztán az előadásnapok valóságos népünnepélyek voltak. Az egész nap zajló műsor alatt a nézők ettek-ittak, lelkesedésüket és nemtetszésüket pedig egyaránt zajosan fejezték ki. A jó hangulat érdekében a komoly darabok közé vidám témájú alkotásokat is beillesztettek.

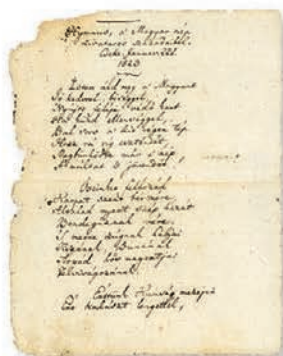
188.2. kép • Előadás az athéni Dionüszosz-színházban. Hasonlítsd össze a mai színházakkal (színpad, díszletek, jelmezek, nézőtér stb.)!

188.1. kép • Thália [tália] egy ókori domborművön. Nézz utána, minek a műzsája volt! Kit neveznek Thália papjának vagy papnőjének?

Tartalomjegyzék

Előszó	5
--------------	---

A reformkor irodalma

A korszak jellemzői	8
Kölcsey Ferenc pályaképe	14
Kölcsey Ferenc: <i>Himnusz</i>	15
Kölcsey Ferenc epigrammái • <i>Huszt; Emléklapra</i>	20
Kölcsey Ferenc: <i>Parainesis Kölcsey Kálmánhoz</i>	23
Vörösmarty Mihály pályaképe	26
Vörösmarty Mihály: <i>Szózat</i>	27
Vörösmarty Mihály: <i>Szabad sajtó</i>	31
Petőfi Sándor pályaképe	33
Petőfi Sándor: <i>Nemzeti dal</i>	34
Arany János pályaképe	38
Arany János: <i>Szondi két apródja</i>	39
Összefoglalás	44

Versek

Csokonai Vitéz Mihály: <i>A Reményhez</i>	46
Berzsenyi Dániel: <i>Búcsúzás Kemenes-Aljától</i>	50
Burns: <i>Falusi randevú</i>	53
Goethe: <i>Vándor éji dala</i>	55
Karinthy Frigyes: <i>Így írtok ti</i>	57
Arany János: <i>A fülemile</i>	60
Petőfi Sándor: <i>Szeptember végén</i>	66
Petőfi Sándor: <i>A XIX. század költői</i>	69
Petőfi Sándor: <i>Levél Várady Antalhoz</i>	72
Pessoa: <i>Lépések a pázsiton</i>	76
Fehér Ferenc: <i>Bácskai tájkép</i>	78
Összefoglalás	80

Jókai Mór: A kőszívű ember fiai

Jókai Mór pályaképe	82
Első rész	83

Második rész	87
A regényről	94
Összefoglalás	98

Novellák, anekdoták

Jókai Mór: <i>A nagyenyedi két fűzfa</i>	100
Mikszáth Kálmán: <i>A néhai bárány</i>	116
Csehov: <i>Egy kereskedelmi vállalat története</i>	123
Hašek: <i>Hogyan főztem magamnak lány tojást</i>	128
Történelmi anekdoták	132
Összefoglalás	136

Mikszáth Kálmán: *Szent Péter esernyője*

Mikszáth Kálmán pályaképe	138
I-II. rész	139
III-V. rész	142
A regényről	145
Összefoglalás	148

Regényrészletek

Verne: <i>Kétévi vakáció</i>	150
Rideg Sándor: <i>Indul a bakterház</i>	160
Gasparini: <i>Mi és űk</i>	171
Townsend: <i>A 13 és 3/4 éves Adrian Mole titkos naplója</i>	177
Összefoglalás	184

Shakespeare: *Szentivánéji álom*

A színház világa	186
I-III. felvonás	189
IV-V. felvonás	192
A drámáról	194
„Színház az egész világ”	196
Összefoglalás	197
Irodalmi ajánló	198
Kislexikon	199
Életrajzok	201
Képgyűjtek	204

